

FIGYELŐ

MONOK István, Könyvtári (?) problémák, Budapest, MTA Könyvtár és Információs Központ, 2020 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei, Új sorozat, 41). 272 p.

Bibliothecarius iratus. Dühös könyvet írt Monok István. Dühös és figyelemre méltó szöveg lett a könyvtári problémákról szóló summa, tulajdonképpen negyven év szakmai összegzése ez a közel háromszáz oldalas legújabb monokgráfia. Indulatosnak mondhatnánk, de csak első olvasatra tűnik annak, voltaképpen monokos szövegalmaz, ahogyan mi ismerjük több évtizede: művelődéstörténeti keretbe foglalt ironikus világlátás, hogyan nézzük egykori és mostani politikai elitünket, könyvkultúránkat, helyünket Európában. És ez a kíváncsi szemlélődés cseppet sem változott az évtizedek alatt, elképesztő szakmai életmű (publikáció, iskolateremtés, intézményépítés, kontinensen átívelő kapcsolatrendszer) kerekedett ki belőle, ám Monok maradt, aki volt, 'un enfant terrible de la bibliothèque', aki minden rendszer gúnyos kritikusa, a gyurmázhatatlan értelmiség archetípusa, és e szerepében következetesen alulmaradó főkönyvtárosa. S a szükségszerű vereséggel szembenézve mégsem tűnik mindez elfogadhatatlannak vagy éppen tragikusnak, hanem inkább sorsközösségnek: mondjuk ki, ilyen a mi szakmánk, soha nem győzhetünk, de közben azért próbálunk folyamatos kitartással értelmes munkát végezni és kézzel fogható értéket hagyni magunk után. Labore et constantia.

Valójában kihez íródott ez a könyv? Monok kiinduló tétele, hogy a politikai-hatalmi elit mindig is számolt a könyvtárakkal, egy olyan közösségi-társadalmi jelenséggel, amely önmagától nem tud létezni. Évezredek alatt persze sokat változott a társadalomban betöltött helye és szerepe, pontosabban a különböző korok és kultúrák hogyan tekintettek a könyvtárra és a könyvtárosra, a történeti szövegektől a popkulturális hivatkozásokig. (Csak egy jellemző példa: egykori latin tanárom Tik-Tok-sztár lett, bár nem világos előttem, hogy ez mit is takar, de lányaim egyből rávágták: András bácsi tényleg menő és sok követője van. Nekik pedig az volt meglepetés, hogy Varga András édesapjukkal együtt pakolta a könyveket a szegedi „Dugó” téren. Ehhez a munkához kellett még egy súlyemelő is, ahogyan egy másik popkulturális ikon, Asterix hirdette sokáig a vasajtójára ragasztva: az „univerzális menedzser”, Monok István.) A könyvtári gondok kiváló lakmuszpapírként működnek: a közösségek problémáit mutatják meg, és az adott szituációtól függően jelzik a működési zavarokat. Az alapkérdés most is az, hogy ki tudja helyesen értelmezni a feltárt jeleket: savas-e, lúgos-e a kémhatás? Mit jelent a piros és a kék? Attól tartok, hogy ez alapján megcélzott olvasói kör számára maga a lakmusz ('bibliotheca') is egy nehezen értelmezhető tárgy lesz a terepasztalukon. Maradunk tehát mi, könyvtárosok és a könyvtárt használó olvasók.

Nehéz lenne megállapítani a fejezetekre tagolt írás műfaját. A művelt könyvember esszéje keveredik a katedrán álló tanár ironikus előadásával és a párhuzamos beszédmódot művelő tudós jegyzeteivel, forrás-, illetve szakirodalmi hivatkozásaival. Szubjektív véleményem, hogy e keveredés 'most' nem segítette a szöveg gyors feldolgozását és befogadását. Még azoknak sem, akik évtizedek óta folyamatosan olvassák a Monok-oeuvre minden egyes darabját. Érdemes lett volna kompromisszumot kötni, és háttérbe kényszeríteni kicsit a tanárt meg a tudóst az esszéíróért.

DOI 10.17167/mksz.2020.3.267-274

Ugyanis Monok Istvánnak ez az arca kevésbé volt eddig látható, és nagyívű elbeszélése szinte fölkínálná ezt a kötetlenebb formát.

A közgyűjtemények születésüktől fogva a hatalom gyakorlásának eszközeivé váltak. A Monok által megrajzolt történeti tabló számos izgalmas kérdést vet fel, az alexandriai könyvtártól Monte Cassinóig, mi maradt meg, és miért enyészett el. (Csak közbevetőleg, hogy a longobárdok 590-es pusztítása után a szövetségesek sem kímélték meg Benedek könyvtárát 1944-ben, ezt nem a forgandó szerencsének, hanem inkább az értelmezhetetlenségnek tulajdonítom, vagyis egyik esetben sem tudtak mit kezdeni ezzel, nem értették meg, hogy mit is jelent egy nagy épület tele könyvekkel. A német Kesserlinggel szemben az új-zélandi Freyberg állt.) A hatalom gyakorlásának eszköze a cenzúra is, s ennek különleges változata: a történeti korokban megjelenő állományellenőrzések. Ez jobb esetben cserét jelentett (tiroli könyvvizsgálat: a protestáns műveket katolikusra váltották), rosszabb esetben elvitték vagy zár alá helyezték az oda nem illő könyveket. Ez paradox módon több esetben, mint például a nemzeti könyvtár szovjetellenes és nyilas irodalma számára állományvédelmet is jelentett. (Nem mindenhol, az Egyetemi Könyvtár 'remota politica' és 'remota erotica' gyűjteménye felhívás volt keringőre, ugyanis a tolvajok így pontosan tudhatták mit érdemes onnan elvinni, és éltek is ezzel a lehetőséggel.)

Ez átvezet bennünket arra a kérdésre, hogy ki birtokolja a kultúrát, ki és hogyan juthat hozzá az újdonságokhoz vagy fedezheti fel újra az ódonságokat? Az olvasóköröktől az első nyilvános könyvtárokon át a nemzeti könyvtár megalapításáig terjed az a történeti ív, melynek mérföldköveként születik meg a Bibliotheca Regnicolaris, majd egészül ki a polgári nyilvánosság 19–20. századi könyvtári rendszerével. A hatalom mint csapos időnként közbeszólt: rendfelfoszlatásokkal, határok újra húzásával vagy éppen fegyverrel (a nyilasok, a Vörös Hadsereg és az ÁVH) adott új értelmezést az állománygyarapításnak. Míg a 20. századi traumákban nem lehet pozitívumot lelteni, addig a 18. század végén az Egyetemi Könyvtárba hatalmi szóval beküldött igen értékes kéziratok és nyomtatványok talán így maradtak meg a nemzet emlékezeté számára. Ezt azért is fontos kihangsúlyozni, mert míg az Akadémiát és az OSZK-t gyarapító jeles bibliofiljeink az európai könyvpiacról vásároltak a 19–20. században, addig ez a szerzetesi könyvanyag túlnyomó része a Kárpát-medencéből származott. Ugyanakkor egy jellemző példa a kor nyilvánosságára, ami jól mutatja a megőrzés és a szolgáltatás kettősségét: 1790-ben két nevezetes személy, Kovachich Márton és Bathány Ignác is kérvényezte a jezsuita kollektciók (Hevenes, Kaprinay, Pray) kutatását a helytartótanácsnál. Kovachich arra hivatkozott, hogy nyilvános könyvtár az egyetemié, tehát az állomány használata és a róluk készített másolat nem tiltható meg. De a királyi jogügyigazgató úgy gondolta, hogy a kéziratokban olvasható olyan adat is, amely inkább elhallgatásra, mint közlésre alkalmas. (Kovachichnak a hamarosan megjelenő *Vestigia comitiorum* című munkájához kellett pár adat.) Napjainkra pedig az új technológia és felület kínálja fel a kulturális örökség megőrzése és átadása lehetőségét, amire rámozdult egy „hatalmi érdekek és birtoklási szándékok mentén szerveződő technológia-birtokosi kör”. Monok értékelése szerint a közgyűjtemények tulajdonlása hatalmi kérdéssé vált. Így az elérhetőség nemcsak demokratikus, hanem jól ellenőrizhető lesz már nemcsak a következő, hanem a mi nemzedékünk számára is. És vissza is térünk az előbb említett Kovachich-dilemmához: a megőrzés, a nyilvánosság és a kontroll, vagyis ki döntheti el, hogy mit olvashatunk, vagy még pontosabban, miből mit olvashatunk el?

Nem kevésbé érdektelen a hatalom és a tudományos információhoz való hozzáférés viszonyrendszere sem. Hogyan jut hozzá az adathoz a kutató, és teljesítménye hogyan kerül később felhasználásra? Vagyis kinek a kezében van a tudományos információ, illetve az azt leíró metaadat. Ennek súlya még könnyebben megérthető, ha figyelembe vesszük Monok érvelését: e piacot öthat kiadói-befektetői kör osztotta fel egymás között, akik „befolyásolják a tudományértékelés szempontrendszerét, az egyes kiadványok nemzetközi súlyát, és ezen keresztül a kiadványokat tartalommal megtöltő intézmények és személyek tudományos sorrendjét” is. Fontos Monok fi-

gyelmeztetése, nem mindegy, hogy a tudományos és kulturális örökség elbirtoklásának folyamata miképpen megy végbe, mennyire közös (vagy román, szlovák, szerb) örökség a Kárpát-medence írott, nyomtatott kultúrája, és mennyire korlátozott módon konzervatívok a magyar tudósok e téren. Ugyanis a magyar humán tudomány képviselői még mindig gyanakodva tekintenek az új technológiára.

Ezután rátérünk a digitalizálás kérdéskörére. Monok hangsúlyozza, hogy a közgyűjtemények mennyire kiszolgáltatottak a vállalkozói világgal szemben. A kulturális múlt azé, aki nemcsak felhelyezi ezt a világhálóra, hanem kellő interpretációval kínálja azt mindenkinek. Éppen ezért a *Memoria Slovaca* a magyar kulturális örökség része is. Ehhez kapcsolódik a szép, de ma már tesztelt állapotban lévő kezdeményezés, a Monok által elindított ún. digi-csere, melynek köszönhetően nemcsak bibliográfusaink, hanem kutatóink is hozzájuthattak külföldön őrzött hungarikum elektronikus másolati példányához. Nem lehet elég vastagon aláhúzni: az internetes felület jelen pillanatában egy monumentális és átláthatatlan kásahegy. Veszélyes terep lehet annak, aki azt feltételezi, hogy ott minden megtalálható. (Ahogyan Hegedüs Géza mondogatta régen: „Nagyon sok mindent tudok, de van sokkal több, amit nem tudok. Az benne van a Larousse-ban.”) Kiemelendő Monok véleménye az írott örökségünk digitális másolatainak sorsáról: „válogatás nélküli teljessége legyen szabadon, korlátozás nélkül elérhető mindenki számára. A dokumentumok digitális másolatait több, lehetőleg sok intézmény őrizze, szolgáltassa, eltérő tematikai és logikai csoportosításban, és eltérő szemléletű kereshetőséget biztosítva”. És további lépésként – természetesen – mindez (a metaadat és a digitális tartalom) jelenjen meg az európai- és globális nyilvántartásokban, valamint elektronikus tárhelyekben. Az elérendő célokat tíz pontban összegezi, melyek közül említsünk meg néhányat: az Országos Széchényi Könyvtár hozza létre a digitális nemzeti könyvtárat, az összes közpénzből létrehozott repozitóriumból webaratást végezzen, az *Arcanum* jogtisztá tartalmát vásárolja meg az állam a nemzeti könyvtár számára, induljon el ismét egy nemzetközi digi-csere a hungarikum pótlására és a bibliográfiai-irodalomtörténeti kutatásokra.

Hogyan vált a könyvtár Európa emlékezetévé és az egyes nemzetek örökségévé? Monok értelmezése szerint az internet egyfajta nyilvános könyvtár, ahonnan bárki bármit leemelhet a „polcról”, kérdés az, persze, hogy ki mit rak fel rá, és miből tud meríteni a felhasználó. Ezért kiindulópont, hogy sem erkölcsi, sem politikai, sem gazdasági szempontokat sem szabad érvényesíteni a gyűjtemény valóságos és virtuális kiépítésében és hozzáférésében. Az európai könyvtár abban különbözik a többitől, hogy meghatározó szerepe van a görög–római–zsidó kulturális közvetítésében. Monok ezt úgy fogalmazza meg, hogy a bibliotéka Európa lelke, a tradíció és azonosság tudat megismerésének, megőrzésének és továbbadásának záloga. Minden korszakban újra olvastuk a teljes szövegtörzset, mindig fókuszba kerültek olyan elemek, amire addig senki sem figyelt fel, akár a nézőpont hiánya, torzítása, akár a technológiai fejletlenség miatt. És minden nemzedék rádöbrent arra, hogy elődeik ugyanazokkal a kérdésekkel és válaszokkal birkóztak, mint ők, kisebb-nagyobb sikerekkel. Mint az elmúlt korok csillagászai és matematikusai Európában, felnéztek az égre, elvileg majdnem ugyanazt láthatták mindannyian (pár ideiglenesen feltűnt szupernóvát és üstökösöt leszámítva), és a legkülönbözőbb kozmológiai értelmezések születtek a körülöttünk létező világról. Pedig valójában a múltat szemlélték, mindaz, amit láttak a firmamentumban már megtörtént, történelemmé vált, és csak a technológia fejlődése tette lehetővé a múlt mélyebb megismerését és megértését. (1572 nem egy új csillag születésének dátuma, hanem egy 10 000 évvel ezelőtti égitest halálának első földi észlelése.) Idekapcsolódik a modern technológia megerősítése a szöveghagyományozódás kutatásában: összerendezve az elmúlt közel 500 év Mohács-irodalmát, a csata első beszámolóitól az emlékezetkultúra legmodernebb megfogalmazásáig, egyértelművé vált a történeti kutatás számára a csata csele, vagyis 1526-ban még senki sem beszélt Cseléről, sem a faluról, sem a patakról. Hans Dernschwam hozta be a történeti irodalomba, és innentől vált a kultusz hamis, de ma már kitörölhetetlen és meghatározó részévé.

Izgalmas fejezet az állandó és változó könyvtári feladatok áttekintése. Monok szerint a könyvtárról szóló vita négy téma körül forog: az alapítás célja, milyen épület legyen a könyvtár, hogyan őrizzék meg a (már nemcsak hagyományos könyveket jelölő) könyvtári dokumentumokat, s miként tudja majd a közösség a maga javára felhasználni ezt a kulturális örökséget. Az elbeszélésmód jellegzetesen 'monoki': a történeti és a modern alexandriai könyvtár, valamint a Széchényi által alapított nemzeti bibliotéka összevetése, az új Alexandria könyvmúzeummá és kutatóműhellyé válik, a legszelebb nyilvánosság biztosítására ott van az online könyvtári világ, és így lesz az egyetemes kultúra kontinuitásának szimbóluma. Az OSZK pedig „nemzeti kultúra folyamatosságának őrző helye és jelképe”, amelynél szintén elkerülhetetlen a két folyamat: a könyvmúzeum kialakulása és az e-könyvtár széleskörű kiépülése.

E kettősség egymást segítő és egymást formáló folyamat, gondoljunk csak arra, hogy a modern tudományos kutatás számára elengedhetetlen felület az online tér, a nemzeti könyvtár gyűjteményeire és szolgáltatásaira alapozva több kutatócsoport is létrejöhetne (itt nemcsak a már meglévő bibliográfiai-, nyomdászati-, kodikológiai- és kötetstörténeti kutatásokra gondolok, hanem konkrét irodalom-, művészet- és társadalomtörténeti programokra). És ez ugyancsak visszahat az e-könyvtár napi működésére, a közművelődési és oktatási feladatok mellett állandó visszacsatolás, a friss kutatási eredmények „lefordítása” köznapi nyelvre és hasznosulása az online térben. A válogatás nélküli megőrzés a következő fontos gondolati ív. Ennek kettőssége: a fizikai megőrzés mellett a „név” megőrzése (vagyis a dokumentum katalogizálása, a bibliográfiák építése) is ugyanolyan súlylyal bír. Erre jó példa – a későbbiekben részletesen tárgyalom – Muzeális Könyvtári Dokumentumok Nyilvántartása. Magam is döbbenetesen szembesültem azzal a ténnyel, hogy nincs senki az országban, aki meg tudja mondani, hol őriznek régi könyveket (nevezzük így, az egyszerűség kedvéért). És akkor még hol vagyunk az összes rózsaszál elnevezésétől? Monok nagyon helyesen aláhúzza a nem minden könyvtáros számára evidens alaptörvényt: a megőrzés hármasságát (állomány- és a vele szoros kapcsolatban álló fizikai védelmet, illetve a könyv részletes feltárását, valamint az egyedi jellegzetességeinek leírását).

Monok felhívja arra a figyelmet, hogy még mindig fontos lenne papíron is megjelentetni a könyveket. A digitális világ eltünteti a hivatalos- és magánlevelezés jó részét, hol lesznek majd a szerzői hagyatékok (az utolsó bölény Esterházy Péter lehetett, aki még kézzel írt spirálfüzetbe), az intézmény- és magántörténetek, miképpen lehet majd reprodukálni ezt az örökséget? Technokrata góggal felelhetnék: majd megoldódik valahogy, ám jól tudjuk, hogy ennek hátterét a piac fogja megszabni. (Mint ahogyan egy súlyosan megsérült merevlemezzel is csodára képesek az erre szakosodott cégek, igen súlyos pénzekért.) Kérdés, hogy egy üzleti levelezéshez mérhető-e mondjuk egy irodalmi- vagy egy könyvtörténeti levelezőlista, vagy a hozzákapcsolódó szöveg- és képfájlok? Könnyen előállhat az a képtelen helyzet, hogy könnyebb lesz többszáz év múlva a nemzeti könyvtár 1930-as évekbeli történetét rekonstruálni, mint 2030-as éveket. Nemcsak reprodukálni kell ezt az örökséget, hanem megfelelő módon értelmezni. Nem hiába tér ki arra Monok is, hogy a közgyűjteményi kutatásnak fel kellene értékelődnie napjainkban. Így kapcsolódik össze az alap kutatás a tartalomszolgáltatással, mely egy adott rendszeren belül kellene működni, nevezetesen a gyűjtemények kurátorai majd nem mindent tudnak az általuk gondozott állományról, és képesek arra, hogy ezekről különböző szinteken 'hírt' adjanak (az online és offline közművelődéstől az egyetemi oktatáson át az elmélyült kutatómunkáig: forrásokat publikálnak, konferenciákat szerveznek, kiállítások rendeznek). Ahogyan summázza mindezt: „A könyvtárosok maguk is kutatók.”

Monok a nemzeti örökségről vagy nemzetek örökségéről szóló fejezetben számos jól ismert programötletéről számol be. Minden esetben a Kárpát-medence a kiindulópont, legyen szó a nyomdászokról, szakirodalmi bibliográfiáról, valamint a retrospektív nemzeti könyvészetek összehangolásáról. Ebbe a történetbe kiválóan beleillik a már említett MKDNY és azt kiegészítő MOKKA-R/MS vállalkozása. Monok figyelmeztet, hogy ne csak a muzeális könyvtári dokumen-

tumokat tartjuk nyilván, hanem a történetükre (ez lehet maga a példány históriája, vagy az azt őrző gyűjtemények rekonstrukciója) vonatkozó levéltári forrásokat is. Kiegészíteném még ezt a múzeumi tárgyakkal, például a Hungarica-gyűjteményt az Apponyi-teremben található és identifikálásra váró ősök galériájával, illetve Sándor gróf több intézményben őrzött bútoraival, régészeti emlékeivel és természetesen az itt-ott megmaradt családi levéltár anyagával. Ehelyütt fölösleges kihangsúlyoznom a szegedi *Adattár*-sorozatot, az *Eruditio*-adatbázist és a hozzá kapcsolódó tekintélyes kutatási eredményeket, melyek összekapcsolása a későbbiekben mindenképpen prioritás kell, hogy legyen. Így válik alkalmassá a többrétegű rekonstrukció. Létrehozhatjuk Magyarország muzeális könyvtári állományát, ezek egyes darabjai megfeleltethetők lesznek a kiadott levéltári forrásokban szereplő tételekkel, és mellérendeljük a digitális másolatukat. Ráadásul újabb adatokkal gazdagíthatjuk a Magyar Nemzeti Bibliográfiát. Ez fordítva is működik, egy régen létezett intézményi vagy magángyűjtemény egyes darabjai ma is megtalálhatók köz- és egyházi könyvtárakban. Ez természetesen nem áll meg az országhatárnál – bár a törvény hatálya csak addig terjed –, hanem bekapcsolható lesz az összes valaha létezett, de ma már elpusztult, eltűnt, beolvasztott Kárpát-medencei bibliotéka levéltári (vagy könyvtári) forrásokkal alátámasztott rekonstrukciójával. Így létrejöhet egy történeti *Magyar Minerva*, amely még csonka formájában is – hiszen a levéltári-könyvtári forrásokban felsorolt tételeknek csak egy része azonosítható, illetve nagyon sok ma is meg lévő példány provenienciájáról semmit sem fogunk megtudni – lenyűgöző távlatokat nyithat a kulturális örökségünk értelmezésében.

Am e sok program szülőatyja – az elért sikerek, a megjelent kötetek, a kutatási eredmények ellenére – pesszimista: „Az országos könyvtári nyilvántartások kérdése körül azonban 2020 tavaszán káosz uralkodik. A feladatért felelős intézmény (OSZK) politikai vezetés alá került, és a terveket titkosan kezelik. A szakmai körökkel a tényleges és a tartalmi párbeszéd megszűnt.” Anélkül, hogy vitatkoznék ezzel a megállapítással (ehhez se információm, se felhatalmazásom), érdemes azt megemlítenem, hogy a párbeszéd azért folytatódott és folytatódik. Közel négyszáz gyűjtemény adatait kezeli a tavaly felállított Iroda, ilyen átfogó felmérés (amely elemzi a gyűjtemények formai és tartalmi megoszlását, képet nyújt az állományvédelemről, a digitalizálásról, a katalogizálásról és a könyvtárosok szaktudásáról, valamint adalékokkal szolgál a gyűjtemények történetéről) tudomásom szerint még készült Magyarországon a rendszerváltás óta. Az persze nyitott kérdés, hogy mi lesz a kezdeményezéssel, a törvényben rögzített feladattal és a hozzákapcsolódó tudományos munkával, de ide kívánkozik nagyszakállú mesterem hozzám intézett intelme az 1980-as évek végéről, miszerint akkor is dolgoznunk kell, ha nem nagyon látjuk értelmét.

Tanulságos a kötelelpéldány problémakör tárgyalása is. Itt sem hiányozhat a történelmi kontextus (I. Ferenc, II. Fülöp), ahol az örök pesszimizmusból most kiviláglik egy követendő magatartásforma: „Nagyon sokan azért küldik a kötelest, mert tudatosan törekszenek arra, hogy a közösségtől kapott értékekre alapozott alkotásukkal valamit visszaadjanak a társadalomnak”. Ezért is harmadik támpillér (a digitalizálás és az eredeti példányok megőrzése mellett) a kötelelpéldány-szolgáltatás. Monok nem áll meg az országhatárnál, kiemelt fontosságúnak ítéli, hogy a magyar lakta helyekre eljussanak a könyvek (akár elektronikus formájukban). Olyannyira, hogy fel is sorolja ezeket az intézményeket, ötletet ad a szállítással kapcsolatban, ezzel is segítve a minisztérium és a nemzeti könyvtár munkáját. Kihangsúlyozza az együttműködést, hiszen partnerséget kínál a kiadók felé, gesztusokat sorol fel (Alexandra-botrány kezelése, books in print adatbázis, kormányzati fix vásárlás, a digitális köteles megőrzési céllal).

A fentiek alapján logikusan fűzi tovább Monok mondanivalóját, mikor rátér a múzeummá és kutatóműhellyé váló könyvtár eszméjére. Muzeális könyvanyag és hozzáértő szakember egyaránt található könyvtárban, levéltárban és múzeumban (bár nem mindenhol és nem a feladatnak megfelelő létszámban), és ugyanezt elmondhatjuk a múzeumi tárgyakra és levéltári állományegységekre is. Monok is felteszi a kérdést: „A könyvtár múzeuma, vagy a múzeum könyvtára?”, amit

nem véletlenül szegez a nemzeti könyvtár volt főigazgatója olvasóinak, hiszen az OSZK 1949-ig a múzeum könyvtára (is) volt. Monok komolyan veszi a feladatot, és történelmi példák sorával igyekszik megválaszolni és értelmezni ezt a kérdést. „Nem kizárt, hogy egy összevont intézmény jól működik, főleg akkor, ha alapos gyűjteménytörténeti kutatások után határozzák meg annak stratégiai céljait, elemzik, hogy melyik történelmi korszakban, melyik földrajzi területen, milyen vallási-kulturális környezetben keletkeztek, hogyan alakult a viszonyuk, és miként kapcsolódott létük az adott kor társadalmához.” És valóban, az európai régiók egymásra utalt viszonyrendszere (itt csak röviden: a meghatározó német és itáliai kulturális hatás), a gyűjtés fogalmának történeti változásainak megrajzolása, a *Museion* példáján keresztül bemutatott gyűjtemény és kutatóintézet kapcsolata, s végül az 1802-ben létrehozott „nemzeti gyűjtemény”, amely – mint tudjuk jól – több volt pusztán könyvestárnál, elemzése remek érvek a kiindulópontoz. Úgy summázza a historikus tablót, hogy az összerakott vagy szétszerelt közgyűjtemények akkor működnek jobban a későbbiekben, ha ezek a kultúrpolitikai döntések szakmai egyeztetéseken, évszázados tapasztalatokon és történelmileg is jól alátámasztható érveken nyugodnak. „Ezt az igazságot a technológiai változások sem írják felül.”

Fordítsuk a magunk hasznára a technológiai változásokat! Egyre inkább előtérbe kerül a könyvtárak történetmesélése, magyarul vegyél kezdedbe egy könyvet, egy képet, vagy álljál meg egy könyvszekrény előtt, és minél szélesebb réteget megfogva mondd el egy jó történetet. Lehetőleg röviden, a modern felületeken, úgy, hogy a politikus és a kereskedelmi televízió nézője is megértse. Nagyon érdekes az a szál, ami a kultúra és a civilizáció különbözőségét mutatja be, arra a tényre rávilágítva, hogy jó pár évtizeddel ezelőtt a régió műveltsége alapvetően az olvasmányélményeken alapult. (Az én korosztályomból nem nagyon akadt fiú, aki az Aldus jelképét felhasználó Delfin-sorozat pár kötetét ne olvasta volna.) Ez a közösség élmény manapság audiovizuálissá vált, képek és hangok kötik össze a fiatal nemzedéket. Így szakadt el az új generáció az előzőek hagyományos, könyveken alapuló kultúrájától. Ezért is fontos a történetmesélés formája és kerete, hiszen a tradicionális könyvtár ma már nem tudja azt az élményt nyújtani, amibe mi még beleszülettünk és beleszerettünk, ugyanis alulmarad a versenyben. Ez még az olyan kiemelt jelentőségű történetre is igaz sajnos, mint a *Bibliotheca Corvina*. Azért is emelem ki ezt, mert manapság a közművelődési rész kerül előtérbe, ezen belül is az online tér a könyvtárak életében, ahol a felhasználó már a fiatal generáció, és meglepő módon, a nyugdíjas. Így tehát a terület meghatározó szerepe lesz a tudományos kutatási eredmények szinte azonnali – itt a szó nemes értelmében vett – produkciójára, illetve a már ismert eredmények újszerű bemutatására. (Erre az egyik legjobb példa a Mozart-kézirat 2014-es OSZK-rendezvénye.) Az a tapasztalatom ugyanis, hogy a legjobban megírt, nívós szakfolyóiratban publikált könyvtári kutatás is jóformán teljesen visszhangtalan marad, míg egy jól tálalt, remekül előadott történet – legyen az abszolút huszadrangú vagy éppen számárság – képes komoly karriert befutni az online térben. Még egyszerűbben, ha valaki hosszasan arról értekezik, hogy régi magyar széphistóriák őrzőköteve volt egy összegegetett könyv, a kutyát sem érdekli. Ha bemutatjuk a szenzációs restaurálás folyamatát megőrkítő képsorozatot, s hozzátesszük a megfelelő hívószavakat (Erdély, második világháború, hős vasutas) és nem melleleg megemlíjtjük, hogy ez az első nyomtatott magyar nyelvű krónikánk, akkor azt már érteni fogják, és a történet végül megteremti a közösségi élményt.

Monok részletesen tárgyalja a könyvtárak jövője szempontjából a tudományos feltárás prioritását. Érvei: a közgyűjtemény munkája teljes körű, de nem értékelő jellegű legyen, így az interpretáció lehetősége mindenki számára biztosított. (Ki mit lát bele egy-egy tudóslevezésbe vagy 56-os filmrészletbe.) Az alap kutatás és a tartalomszolgáltatás egyaránt fontossá, egymást kiegészítő elemmé vált a tudományos kutatásban. A szaktudomány és magának a szakmának a művelése is szoros kapcsolatban kell lennie. Monok helyesen mutat rá, hogy az oktatásban tevékenykedő szakemberek számára elsődleges, hogy a gyűjteményeket és az ott folyó munkát is behatóan ismerjék.

Vagyis nem árt meg egy katedrán állónak sem pár év munka egy közgyűjteményben. Azt már csak én teszem hozzá, hogy a felsőfokú oktatásnak is hasznos lenne, ha a közgyűjteményekben dolgozó kutatók is tarthatnának egy-egy kurzust (hiszen ők vannak legközelebb a forrásokhoz), de ez már tényleg a fantasztikum világa. Főleg, ha azzal toldom meg, hogy ennek kerete a múzeum, a levéltár és a könyvtár épülete, illetve állománya lenne.

A következő fejezetben részletesebben bomlik ki mindez. Monok szerint a „könyvtáraknak hallatlanul megnőtt az esélyük arra, hogy intézményként (...) olyan tudományterületekre, jobb esetben oktatási területekre léphessenek, amelyek kikerültek a kutatómunkát alapfeladatként végző intézmények, illetve főállásban ilyen tevékenységet folytatók tevékenységi köréből, és sok esetben látóköréből is.” A történeti előzményeket figyelembe véve igazat adhatunk Monoknak, az 1980-as évektől, majd ez felgyorsulva a 90-es évektől pályázati rendszerre állt át a tudományos világ, és ez átformálta a közgyűjtemények szakembergárdája hozzáállását, vagy eltűntek (egyetemi tanszékekre, akadémia intézetekbe menekültek) az addig ott dolgozó jeles tudósok, vagy csak a karrier első állomásaként, néhány évig szagoltak bele a szakmába. Ez az állapot konzerválódott mostanra, a képzett fiatalok lelkesen belevetnek magukat a könyvtárba, megírják az egyetemi értekezésüket, és lelépnek magasabb fizetésért, jobb életkörülményért. Ezért kárhoznatni nem, csak megérteni lehet őket. (Egy közeli példa, az elmúlt tíz évben a munkatársak közül nyolcan tudományos fokozatot, hatan abszolutóriumot szereztek posztgraduális képzésben a Régi Nyomtatványok Tára munkatársaként. Ma már csak öten dolgoznak a társban, többségük pálya- és országelhagyó lett.)

Végül a bibliothecarius iratus egy szintén elgondolkodtató, sokakat vitára ingerlő fejezettel zárja a kötetét: a 'bibliothecarius doctus', a művelt könyvtáros történeti példákkal bőven megtűzdelt meghatározásával. Mindenkihez szól Monok összegző figyelmeztetése, a hagyományörzés és a modern szolgáltatás nem egymással szembeállítható, hanem éppen egymást kiegészítő fogalmak. Az összegyűjtés, a nyilvántartás és a megőrzés csak úgy válhat hatékonyá, teljessé, illetve maradandóvá, ha e kettőt ötvözi a könyvtáros, akit egyre inkább a könyves szakmával való széles körű együttműködés kell, hogy jellemezzen. Milyen legyen a jövő könyvtárosa? Kiválóan használja a modern eszközöket, s rendelkezik a kulturális tradíció átörökítéséhez szükséges tartalmi ismeretekkel is. ('Mik vogymuk', egyszerre fontos az eredeti szöveg és a hozzá kapcsolódó szakirodalom online megjelenítése, bőszéges közművelődési és tudományos tartalommal díszítve, valamint az ebből kibomló nyelv-, irodalom, egyház- és mentalitástörténeti ismeretek. Ha egy könyvtáros ezzel még felszínesen sem rendelkezik, akkor kutya kötelessége utána olvasni. Ezt könnyen megteheti Madas Edit látványában elegáns, tartalmában elképesztően gazdag nyelvtörténeti honlapját böngészve.) Ennek megfelelően Monok kiemelt jelentőséggel tárgyalja a könyvtárosképzés körüli rendellenességeket. Ahogyan ő fogalmaz: „Ez a helyzet senkinek sem jó.” Több mint három évtizednyi oktatói tapasztalattal a háta mögött megoldást is kínál, melyeket pontokba szedve tárlja az olvasóknak. Ezek kiemelendő elemei a kétszakos képzés visszaállítása, mellyel az általános műveltségi hiány csökkenne, s az elhelyezkedés könnyebbé válna. A képzőhelyek összehangolhatnák a mesterképzési szakirányokat, legyenek közös oklevelek (ha valaki több intézményt is megjárta). A régi világban persze az volt az általános, hogy könyvtáros diplomát már az intézményen belül, pár éves gyakorlat után szereztek meg a kollégák, ami szintén nem volt haszontalan, így utólag visszagondolva.

Nem tértem ki részletesen, csak röviden utaltam a nagyívú, többkorszakos történeti elemzésekre, illetve a gazdag szakirodalmi hivatkozásokra, melyek Monok elbeszélésének gerincét adják, s egyben a szerző – sok esetben – egyedi érvelését új elemekkel gazdagították. A szövegek egy része önállóan és online is olvasható a könyvtörténész korábbi munkáiban. Monok példamutató gesztussal már a megjelenést követő napokban mindenki számára elérhetővé tette a kötetét. Ám abban a tekintetben is meghatározó munkája, hogy a benne foglaltak egyetemi (és nem csak könyvtörténeti) szemináriumokon, valamint tudományos műhelyekben 'tárgyalandó' gondolatok és remélhetőleg

hamar részévé válnak a modern könyvtárról, illetve annak történeti gyökereiről szóló diskurzusnak. Ugyanis ez a düh voltaképpen a szeretet egy igen különleges megnyilvánulása: manapság 'így' lehet ragaszkodni egy tárgyhoz, egy épülethez és egy szakmához.

Ám visszatértünk az elejére, kinek is íródott ez a könyv? Attól félek, hogy 'csak' nekünk, könyvtárosoknak és hűséges olvasóinknak. Az egysoros üzenetek uralják a politikai teret, amit aztán mindenki a maga módján értelmez. Kit érdekelnek már a hosszú történeti összefüggések, a mély könyvtárszociológiai elemzések? Ki ismeri a rózsza nevét?

FARKAS GÁBOR FARKAS